

COVID-19 GÖRSELLERİ BAĞLAMINDA MEDYA VE DİSTOPYA İLİŞKİSİ

Sevgi VAHİT

Bağımsız Araştırmacı, Türkiye

svgvht@gmail.com

<https://orcid.org/000-0003-4938-7771>

Ömer ALANKA

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

omer.alanka@mku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5558-1848>

<i>Atf</i>	VAHİT, S.; ALANKA, Ö. (2024). COVID-19 GÖRSELLERİ BAĞLAMINDA MEDYA VE DİSTOPYA İLİŞKİSİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 16(1), 123-151.
------------	---

ÖZ

2019 yılının son çeyreğinde yüzyılın felaketlerinden biri olarak adlandırılan COVID-19 salgınının tüm insanlığı olumsuz yönde etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. COVID-19 salgınının bulaş riski nedeniyle ulaştığı tüm toplumlarda insanları fiziksel olarak birbirinden ayırdığı, salgını bitirme ve etkilerini azaltma konusunda verilen mücadelede ise birleştirdiği söylenebilir. Medya bu dönemde salgın konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme rolünü üstlenerek salgının yönetiminde önemli pay sahibi olmuştur. Dünyada birçok ülkede eğitim, ekonomi, sağlık sistemi ve sosyal hayatın durmasına neden olan COVID-19 salgını, yaşanan ölümlerin ve krizlerin karşısında gelişmiş teknolojilere hâkim olan insanoğlunun ne kadar çaresiz olduğunu göstermiştir. Medyanın bu çaresizliği anlık olarak tüm dünyaya çoğu zaman distopik bir anlatı yoluyla aktardığı görülmüştür. Çalışmada dijital medyada salgın haberlerinin distopik imgeler kullanılarak kurgulandığı varsayımının doğruluğunun ortaya koyulması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle medya ve distopya kavramları açıklanarak birbiriyle ilişkilendirilmiş ardından COVID-19 salgın süreci özetlenmiş daha sonra haber kurgularında kullanılan distopik görsel imgeler gösterge bilim yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonunda yapılan analizde dijital medyanın salgın haberlerinin sunumunda distopik görsel imgelerden sıklıkla yararlandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Distopya, Görsel İmge, Salgın, COVID-19.

Geliş tarihi: 01.10.2023 – Kabul tarihi: 25.12.2023, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v16i1006

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

THE RELATIONSHIP BETWEEN MEDIA AND DYSTOPIA IN THE CONTEXT OF COVID-19 IMAGES

ABSTRACT

The COVID-19 epidemic, defined as a disaster in the last quarter of 2019, has negatively affected all humanity, causing people to be physically separated from each other but united in the struggle. During this period, the media played an important role in history, playing a unifying, daily and constant role in the struggle for the world. The COVID-19 epidemic, which caused the course of education, economy, healthcare system and social life around the world, showed how helpless human beings who have mastered advanced technologies are in the face of deaths and crises. It has been observed that the media conveys this despair to the whole world with an instant dystopian narrative. This has been the reason why the negativity that threatens the world continues in a direction that drags people into a dystopian world of pessimism and anxiety. Based on these ideas that constitute the hypothesis of the study, first the concepts of media and dystopia were explained and shared, then the progress of COVID-19 was summarized and then the method was applied. In the analysis conducted as a result of the research, it was observed that dystopian visual images were frequently used in the narratives about the ratios of the media and these ratios were presented in an uncontrolled way in the media. The study aims to reveal the accuracy of the assumption that epidemic news in digital media is fictionalized using dystopian images. In the study, firstly, the concepts of media and dystopia were explained and related to each other, then the COVID-19 epidemic process was summarized, and then the dystopian visual images used in news fiction were analyzed with the method of semiotics. In the analysis made at the end of the research, it was observed that digital media frequently used dystopian visual images in the presentation of epidemic news.

Keywords: *Media, Dystopia, Visual Image, Pandemi, COVID-19.*

GİRİŞ

Toplumun büyük bir kesimi ilk adıyla “SARS-COV-19” daha sonra “COVID-19” olarak adlandırılan salgın ile ilgili tüm gelişmeleri anlık olarak geleneksel veya sosyal medya aracılığıyla takip etmiştir. Salgının ilerleyişi, alınan tedbirler, yasaklar, tedavi yöntemleri, pozitif vaka ve vefat sayıları, aşı çalışmaları ile ilgili enformasyonlar anlık olarak veri tabanına aktarılmakta medya aracılığıyla insanlara ulaştırılmaktadır. Salgının yayılımını engellemek amacıyla bir dizi önlem alınmış, insanlara “evde kal” çağrıları yapılmış ve sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiştir. İnsanlar bu süreçte medyaya hem haber alma hem de sosyalleşme aracı olarak her zamankinden daha fazla yönelmiştir. Salgın yönetiminin en önemli oyuncularından biri olan medyanın salgın sürecini distopik imgelerle anlatım yolunu tercih etmesinin bireylerde ruhsal sağlık problemlerinin, kaygı bozukluklarının, panik, endişe ve karamsarlığın oluşmasına neden olmuştur (Aydın, 2020). Salgın sürecinde medyada küresel salgını ifade etmek için sıklıkla kullanılan, “Gizli virüs taşıyıcıları”, “Virüs patlaması”, “Ölümcül virüs”, “halk sağlığı acil durumu” gibi korku dolu ifadeler paniğe yol açmış, insanların distopik bir dünya kurgulamasına zemin hazırlamıştır (İnceoğlu, 2020: 633). Distopyalar kendi içinde iki ana çerçevede şekillenmektedir. Birincisi, distopyaların uzak ya da yakın gelecekle ilişkilendirilmesiyle oluşan “zaman” öncülü, ikincisi ise sistemin varlıkların hareket yetilerini kısıtlayarak güçsüzleştirilmesi, varlıkların hayatta kalmasına imkân tanımayan bir çevre oluşturması ve insanları buna mahkûm etmesiyle oluşan “güç” öncülüdür. COVID-19 pandemisinde ise her ikisi de söz konusu olmaktadır. Bir taraftan pandemi olası uzak ya da yakın geçmişte ve gelecekte değil şimdi ve buradadır. Bir taraftan ise sistem çökmekte ve pandemi nükleer felaketlere ihtiyaç duymaksızın insanları hareketsizleştirerek güçsüzleştirmektedir (Şentürk, 2020). Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde medya, ütopya ve distopya kavramlarının tanımlamaları yapılmış ardından medya ve distopya ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise COVID-19 salgın süreci özetlenmiş, çalışmanın konusunu oluşturan distopik imgeler analiz edilmiştir.

MEDYA VE İÇERİK ETKİSİ

Temel görevi dünyada insanlara neler olup bittiği hakkında haber ve bilgi vermek olan medya, insani kriz dönemlerinde kitle iletişim araçları vasıtasıyla mümkün olan en kısa sürede topluma gerekli mesajların iletilmesi gibi hayati önem taşıyan bir rol üstlenmektedir. Telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesiyle tüm dünyaya açılan bir iletişim penceresi haline gelen internet tabanlı kitle iletişim araçları (KİA), ulaşabildiği kitleler açısından en önemli araçlar haline gelmiştir. 2019 yılının Aralık ayında Çin’de başlayan ve hızlı bir şekilde küreselleşen COVID-19 salgını sürecinde tüm ülkelerin sağlık kuruluşları salgınla ilgili merak edilenleri, alınan tedbirleri ve salgının seyrini sosyal medya ve KİA’lar aracılığıyla anlık olarak kamuoyu ile paylaşmıştır. Son yıllarda internetin kolay ulaşılabilir hale

gelmesi ile Twitter, Facebook, Instagram gibi sosyal medya ağları ile çok sayıda haber kuruluşlarının web siteleri ve sosyal medya hesapları COVID-19 salgını süresince insanların habere ulaşma konusunda öncelikli tercihi haline gelmiştir (Doruk, 2018). COVID-19 salgın sürecinin başlamasıyla birlikte medyada doğruluğu ve bilimselliği kanıtlanmış ya da kanıtlanmamış, yararlı veya zararlı çok fazla bilgi kontrolsüz bir şekilde yer almaya başlamıştır (Akyüz, 2020; Yılmaz ve Candan, 2020; Karakaş, Doğru, 2021). Bu süreç giderek tehlikeli bir bilgi kirliliği haline dönüşmüştür. Geleneksel medya ve sosyal medya ağları salgın nedeniyle belirsizlik, korku ve panik içinde olan insanların dikkatini daha çok çekmek amacıyla sorumsuzca salgınla ilgili bilgi ve distopik imgelerin virüsten daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Birçok insanın bu imgelere maruz bırakılması Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün dikkatini çekmiş ve DSÖ bu bilgi kirliliğini “infodemi” olarak adlandırmış, bunun en az virüs kadar toplum sağlığını tehlikeye attığını belirtmiştir (Aydın, 2020). Bruton medya paylaşımlarının izleyicileri birçok faktöre bağlı olarak çeşitli türlerde nasıl etkilediğini şu şekilde ifade etmiştir (Burton, 1995: 200);

Tutum Değişikliği: Medya içerikleri bireylerin kişilere ve olaylara karşı olan tutum ve davranışlarını değiştirebilme etkisine sahiptir.

Bilişsel Değişim: Medya içerikleri insanların inançları aracılığıyla olaylara bakış açısını değiştirebilmekte ve olayları değerlendirme biçimini farklılaştırabilmektedir.

Ahlaki Panik/Toplu Tepkiler: Medya içerikleri yasal, toplumsal düzen ya da halkın sağlığını ilgilendiren konularda insanlar üzerinde gereksiz endişeler yaratabilmektedir.

Duyusal Yanıtlar/Kişisel Tepkiler: Medya içerikleri insanların duygusal tepkilerini de uyandırarak bireyler üzerinde etki sağlayabilmektedir.

Gündem Oluşturma: Medya kendi çıkarı doğrultusunda istediği yönde ve konuda gündem oluşturabilmektedir. Bireyler de bu gündemi kendi gündemi olarak görmektedir.

Toplumsallaştırma: medya bireylerin belli kurallar, kültürel ve manevi değerler ya da herkesçe kabul gören davranışlar ışığında toplumlaşmasını sağlamaktadır.

Toplumsal Kontrol: Medya toplumsal düzeni sağlayan kurallar, kanunlar ya da görüşler hakkında tartışmalar yaratabilmekte, sorgulayabilmekte ve bu yolla izler kitleyi kontrol altında tutabilmektedir.

Gerçekliği Tanımlama: Medya bireyler adına gerçekliği tanımlayabilmektedir. Medyanın izleyicilere gerçeklik olarak sundukları ise toplumsal gerçeklik olarak bireyler tarafından kabul edilmektedir.

Bruton'un da belirttiği gibi medya içeriklerinde kontrolsüz ve amaçlı bir biçimde kullanılan distopik söylem ve imgeler toplum üzerinde birçok psikolojik etkilere ve hatta davranış ve tutum değişikliğine neden olabilmektedir (Bruton, 1995:199-202). Burada medya ve gazetecinin en önemli görevlerinden biri geleceğe dair çeşitli senaryolar üretmeden toplumun ihtiyacı olan gerçeklere odaklanmak ve hedef kitlede gereğinden fazla korkuya neden olabilecek spekülasyonların haber aktarımında kullanımından kaçınmaktır. Kişisel haklara saygı duyularak, Virüsten etkilenen insanların isimleri, görüntüleri verilmemeli, ilgili kişilerin onayı olmadan bilgi veya fotoğraf paylaşımı yapılmamalıdır (İnceoğlu, 2020: 633).

ÜTOPYA VE DİSTOPYA

Sanattan edebiyata birçok alanda kullanılan distopik imgeler, salgın gibi küresel ve toplumsal sorunları ifade ederken COVID-19 salgın sürecinde olduğu gibi medya tarafından sıklıkla bir anlatı aracı olarak tercih edilmektedir (Dubı, 2020: 65). Distopya kavramı (anti-ütopya) literatürde çoğunlukla ütopyik bir toplum anlayışının anti-tezini tanımlamak için kullanılmaktadır. Kelime ilk defa John Stuart Mill tarafından kullanılmıştır (URL-1). Bugün gerçekleşmesi imkânsız olan tasarlanmış ideal toplumu ifade eden ütopya ise köken olarak Yunanca “yok/olmayan” anlamındaki “ou”, “mükemmel olan anlamındaki “eu” ve “yer/toprak/ülke” anlamındaki “topos” sözcüklerinden türemiştir (URL-2). Etimolojide “var olmayan iyi yer” anlamına gelen ütopya; medya, politika, din, felsefe, edebiyat ve sosyoloji gibi alanlarda kendine yer edinmiş, özellikle aydınlanma dönemi ile daha çok edebî metinlerde üretilmiştir. Booker’a göre ütopya anlatıları aydınlanmanın, teknolojik gelişmelerin ve modernleşmenin olumlu etkisiyle 19. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiş ancak 1950’li yıllardan sonra teknolojik gelişmelerin insanları mutlu edeceği ütopyaları yerle bir olmuş, savaşlar, salgın hastalıklar ve sosyolojik krizler ütopyik anlatılara karşı distopik anlatıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Booker, 2012: 38). Artık 20. yüzyıl bir distopyalar dönemi olarak ifade edilmekte ve “dünyada bir cennet hedefini” anlatan ütopyaların yerini “dünyada bir cehennem hedefini”, “adaletsiz bir toplumun geleceğini” anlatan, toplumları gelecekte bekleyen tehlikelere dikkat çeken distopyalar almıştır (Demir, F., & Arvas, 2020: 72). Distopya isim olarak ütopyanın tam karşıtı gibi görünse de aslında değildir. Ütopya bugünü eleştirmeye ve suçlamaya devam ederken bizi mükemmel planlanmış bir geleceğe götürürken distopya ise bizi doğrudan karanlık ve iç karartıcı bir gerçeklikle geleceğe götürür (Gordin, M. D., Tilley, H., & Prakash, 2010).

Distopik imgeleri bir anlatı aracı olarak kullanan alanlardan biri de medyadır. Birçok alanda kullanılan ve yaşadığı döneme eleştirel bakış açısıyla karamsar öngörülerde bulunan distopya medyada olduğu gibi gündelik olaylardan beslenmektedir (Tan, 2010:163). Literatürde ideal toplum düzenini ifade eden ütopyanın aksine distopya, kaynağını korku ve endişeye dayandırmakta, bireyin özgürlüğünün elinden alındığı karamsar ve tehdit edici bir düzen yaratmakta, korku dolu

gelecek öngörülerıyla ileride yaşanabilecek olumsuzluklara karşı uyarılmaktadır (Becan, 2019). Distopya anlatılarının en önemli konularından biri de tüm insanlığı etkileyen salgın hastalıklardır. COVID-19 salgını da neden olduğu sonuçlar bakımından bir distopya olarak görülebilmekte ve küresel bir kriz haline gelen bu sonuçlar distopya anlatılarının insanlığa ne kadar önemli uyarılar yaptığını ortaya koymaktadır (Demir & Arvas, 2020:179). COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında karantina kuralları gereği evlerinde izole olan bireyler, salgın süreciyle ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak amacıyla medyaya her zamankinden daha fazla yönelmektedir (URL-3).

Özdemir ve Arpacıoğlu tarafından yapılan araştırmanın sonucunda “Medyada sağlık bilgisi arama davranışlarına daha fazla önem veren kişilerde daha yüksek korona virüs korkusu saptanmıştır. Sağlık algısı yüksek olan kişilerde ise korona virüs korkusunun daha az olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada sosyal medyada geçirilen zamanın korona virüs korkusu üzerine etkisine bakıldığında ise sosyal medyada daha fazla zaman geçiren katılımcıların korona virüs korkularının arttığı görülmüştür” (Özdemir ve Arpacıoğlu, 2020: 364). COVID-19 virüsü ile ilgili bilgilerin ve haberlerin çok hızlı bir şekilde dolaşıma girmesi, toplumun hangi kaynaklardan doğru bilgiyi alacağını tam olarak bilememesi sonucunda kontrolsüz “bilgi akışı” meydana gelmektedir. Bu durum bireylerin kendilerinin ve yakınlarının can güvenlikleri ile ilişkili kaygıyı daha da artırmakta ve akut stres bozukluğuna neden olmaktadır (URL-29, Torun, 2020). Medya sürecin yönetimine ilişkin önemli katkılarının yanında insanlar üzerinde olumsuz etkilere de neden olmuştur. Medyada yararlı ve doğru içerikler anlık olarak nasıl paylaşılıyorsa zararlı ve yanlış içerikler de aynı hızla paylaşılmakta ve insanları kısa sürede etkisi altına almaktadır. Akyüz tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada “Türkiye’deki doğrulama platformlarına salgın döneminde okuyucu ilgisinin önemli oranda arttığı, yüzlerce iddianın yapılan incelemeler sonrası çürütüldüğü, en fazla yanlış bilginin virüsün özellikleri, etkileri ve tedavisi ile karar alıcıların uygulamaları konusunda ortaya çıktığı, komplo teorilerine ve kehanet iddialarına ilginin arttığı” ifade edilmektedir (Akyüz, 2020).

COVID-19 salgınına ifade etmek amacıyla medyanın kullandığı dil ve imgeler hastalıkla ilgili toplumsal histeriyi tetiklemiş, virüsün belirsizliği ve öldürücü etkisi korku üretimine neden olmuştur. Medyada, “Virüsün yayılımı engellenmiyor”, “Gizli virüs taşıyıcıları”, “Ölümcül virüs”, “Sağlık sistemi çöktü”, “Virüs patlaması”, “Ölü sayısı rekor kırıyor”, “Aşı çalışmaları durduruldu”, “Halk sağlığı acil durumu” gibi distopik ifade ve görsel imgelerin kullanılması korku üretimini daha da artırmış ve toplumda paniğe yol açmıştır. Cardiff Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyelerinden Karin Wahl Jorgensen salgının başlangıç dönemi olan 12 Ocak-13 Şubat tarihleri arasında İngiltere’de yaptığı çalışmada 100’e yakın gazetede yer alan salgınla ilgili 9 bin 387 haberi incelemiş, bu haberlerin 1066’sında “korku” ile ilgili kelimelerin yer aldığını tespit etmiştir.

Aynı çalışmada 50 makalede ise “katil virüs” ifadesinin kullanıldığını saptamıştır (İnceoğlu, 2020).

Medyada yer alan bu tür distopik imge ve söylemler, bireylerin kendilerinin ve yakınlarının sağlık durumu ile ilgili endişelerini daha da arttırmakta, kişilerde akut stres bozukluğu, depresyon, mutsuzluk, suçluluk, karamsarlık, yalnızlık, uykusuzluk, iştahsızlık ve anksiyete bozukluklarına yol açmaktadır (URL-4).

COVID 19 SALGIN SÜRECİ: SALGININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ALINAN ÖNLEMLER

Pandemiler veya pandemik hastalıklar, bir kıta hatta tüm dünya yüzeyi gibi çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara (epidemilere) verilen genel ad olarak ifade edilmektedir (URL-5). Dünya var olduğundan beri birçok pandemiye şahit olmuş ve bu pandemiler tarihe geçmiştir. Bu pandemilerde iletişim teknolojilerinin gelişmemesi ve enformasyon yayılımındaki sorunlar sosyo-ekonomik şartlar ve sağlık koşulları salgınlarla mücadeleyi daha da zor hale getirmiştir. Örneğin 1918 ile 1920 yılları arasında yaşanan İspanyol Gribi salgınında o dönemin dünya nüfusunun üçte biri enfekte olmuş ve yaklaşık 20 milyon ile 50 milyon arasında insan hayatını kaybetmiştir.

Günümüzde yaşanan COVID-19 salgınında enformasyon teknolojilerinin gelişmesi ve sağlık sistemindeki imkânlar salgınla mücadelede önemli rol üstlenmiştir. Örneğin Çin’de tespit edilen ilk vakaların haberi ilk andan itibaren enformasyon teknolojileri aracılığıyla tüm dünya kamuoyuyla paylaşılmış ve ülkeler birtakım önlemler almıştır (Karanfiloğlu, 2020). Teknolojinin bu denli gelişmesi ülkeler arasında ulaşımı ve transferi de bir o kadar kolay hale getirmiş salgının tüm dünyada kısa sürede yayılmasına da neden olmuştur.

2019 yılının 12 Aralık tarihinde Çin’in Wuhan kentinde hızla yayılan ve önce “Sars Cov-19” adının verildiği daha sonra COVID-19 olarak ifade edilecek olan bir virüs tespit edilmiş ve tüm dünya kamuoyuna medya aracılığı ile duyurulmuştur. Çin’de 31 Aralık 2019’da ulusal makamlar tarafından tedavi edilemeyen zatürre hastalarının varlığı DSÖ’ye bildirilmiş, virüsün yarasa Corona Virüslerine çok benzediği saptanmış ve henüz belirlenemeyen bir arakonakçı tarafından yarasalardan insanlara geçtiği değerlendirilmiştir (Hasöksüz, M., Saraç, F., & Yıldırım, 2020). Virüsün ilk belirtileri yüksek ateş, kuru öksürük, yorgunluk, baş ağrısı, burun akıntısı, nefes darlığı, tat ve koku hissi kaybı, ishal, vücutta kızarıklıklar ve parmaklarda görülen renk değişimleri olarak belirlenmiştir. COVID-19 virüsünün hasta bireylerin öksürmeleri aksırmaları ile ortama saçılan damlacıkların solunması ile bulaştığı tespit edilmiştir. Virüsün sağlıklı insanların, hastaların solunum parçacıkları ile kirlenmiş yüzeylere dokunmasından sonra ellerini yıkamadan yüz, göz, burun veya ağza götürmesi ile de virüs alabildiği, kirli ellerle göz, burun veya ağza temas etmenin riskli olduğu tespit edilmiştir (URL-6). Bu

süreçte birçok ülke hızlı bir şekilde aşı çalışmalarına başlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) dünyayı virüsle ilgili dikkatli olunması ve virüsün yayılmasına karşı önlem alınması gerektiği konusunda uyarmıştır. 11 Mart 2020’de ise salgın pandemi olarak ilan edilmiş ve 21. yüzyıla damgasını vuracak olaylardan biri haline gelmiştir.

Dünyanın hiç de alışık olmadığı küresel çaptaki bu salgın felaketi günden güne hızlı bir şekilde yayılmış ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Hiçbir ilacı, tedavisi ve aşısı olmayan bu ölümcül salgına birkaç ülke dışında (Tayvan, Singapur vs.) tüm dünyanın hazırlıksız yakalandığı kimilerinin ise ciddiye bile almadığı görülmüştür. Salgının ciddiyetinin anlaşılması üzerine Türkiye dâhil virüsün görüldüğü tüm ülkeler hastalığın yayılımını engellemek amacıyla bir dizi önlem almıştır. Bu önlemler kapsamında birçok ülkede tüm okullar tatil edilmiş, spor müsabakalarına süresiz ara verilmiş, yurt içi ve yurt dışı tüm uçak seferleri ve yolcu transferleri durdurulmuş, şehirlerarası giriş çıkışlar kapatılmıştır. Temel gıda teminatı sağlayan market, bakkal, sağlık kuruluşları dışında ibadethaneler, alışveriş merkezi, restoran ve kafe, kuaför, mağaza gibi tüm işletmeler geçici süre ile kapatılmış ve sokağa çıkma kısıtlamaları başlamış, dışarı çıkılması halinde maske kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Tespit edilen COVID-19 vakalarının kaynağına ulaşmak ve şüpheli kişilerin tespitini sağlamak amacıyla filyasyon (temaslı takibi) yöntemi uygulanmış ve bu kişiler hızlıca karantinaya alınmıştır. COVID-19 vakalarının kontrolünü sağlamak ve toplumu bilgilendirmek amacıyla riskli bölgeleri gösteren mobil yazılımlar üretilerek halkın kullanımına sunulmuştur. Bu süreçte tüm dünyada tıbbi malzemeye çok fazla ihtiyaç duyulmuştur. İlerleyen süreçte yapılan araştırmalar virüs bulaşmış kişilerin %80’in herhangi bir tıbbi tedaviye ihtiyaç duymadığını, %20’sinin ise hastane koşullarında tedavi edilebildiğini göstermiştir. Çalışmalar virüsten en çok etkilenen kesimin ise 60 yaş üstü ile ciddi kronik tıbbi rahatsızlıkları olan insanlar (kalp hastalığı, hipertansiyon, diyabet, kronik solunum yolu hastalığı, kanser gibi) ve sağlık çalışanları olduğunu ortaya koymuştur (URL-7). Bilim kurulunun önerileri doğrultusunda COVID-19 hastalarına uygulanan tedavi yaklaşımı dünyanın birçok ülkesine göre farklılık göstermiş ve tedavide yüksek başarı oranı kanıtlanmış sonuçlar elde edilmiştir.

Türkiye’de 11 Mart’ta görülen ilk vakanın ardından vaka sayısının en yüksek olduğu ilk pik noktasına 33 bin 170 test ve 5 bin 138 tanı ile 11 Nisan 2020’de ulaşmıştır. Daha sonra vaka sayılarında düşüş başlamış, 11 Mayıs itibarıyla salgının kontrol altına alındığına karar verilmiş ve kontrollü sosyal hayat sürecine girilmiştir. Bu kapsamda alınan tedbirlerin kademeli olarak gevşetilmesine karar verilmiş, maske artı sosyal mesafe kuralının önemine dikkat çekilmiştir. Normalleşme sürecine kademeli olarak geçişin gerçekleşmesi beklenirken tam aksine hızlı bir geçiş yapılmış ve tüm yasaklar kaldırılmıştır. Artık sadece maske, mesafe, hijyen uyarılarının yapıldığı bu süreçte yurt içi ve yurt dışı turizm faaliyetleri gerçekleşmiş insanlar eski normal hayatına geri dönmüştür. Maske ve mesafe ku-

rallarına toplum olarak dikkat edilmediği bu dönemde Türkiye dâhil birçok ülke çok büyük ekonomik krizlerle boğuşmak durumunda kalmış, ekonomik kaygılar nedeni ile ciddi kısıtlamalar uygulayamamıştır.

Yaz aylarının sona ermesi, son bahar ve kış aylarının başlamasıyla mevsimsel hastalıkların ortaya çıkması COVID-19 vaka artışlarını hızlandırmış, Türkiye dâhil birçok ülke ikinci ve üçüncü dalga sürecine girmiştir. Salgınla mücadelenin en çetin olduğu bu dönemde aşı haberleri gelmeye başlamış, ülkeler etkinliği kanıtlanan aşılardan temin edebilmek için sıraya girmiştir. Ancak diğer taraftan Türkiye’de ölüm sayılarında rekor seviyeye ulaşılmış, vefat sayıları binlerle, vaka sayıları milyonlarla ifade edilmeye başlanmıştır. 16 Aralık 2020 tarihinde toplam test sayısı 21.695.592’ye, vaka sayısı 1.928.165’e, iyileşen hasta sayısı 1.691.113’e, vefat sayısı ise 17.121 kişiye ulaşmıştır (URL-8). DSÖ’nün 16 Aralık 2020 tarihli verilerinde salgının dünyada 220 ülkede görüldüğü, 72.196.732 vaka sayısına ulaştığı ve 1.630.521 kişinin COVID-19 nedeniyle hayatını kaybettiği tespit edilmiştir (URL-9).

Dünya görülmemiş bir hızla yayılan COVID-19 kaynaklı virüs ölümleri karşısında çaresizken salgının çıkış noktasıyla ilgili her ülke kendi komplo teorisini üretmiş ve medyada sayısız doğru ve yanlış bilgiler yer almıştır. Ruslar virüsün CIA tarafından üretildiğini ve ABD’nin virüsü ekonomik silah olarak Çin’e karşı kullandığını iddia etmiştir. Çinliler ise virüsün ABD tarafından üretilip SARS gibi Çin’e karşı silah olarak kullandığını ve virüsün Ekim 2019’da Wuhan’da yapılan Dünya Ordu Oyunlarına gelen ABD atletleri tarafından yayıldığını iddia etmiştir. Japon medyası ise virüsün ABD tarafından üretilmiş olabileceğinin üzerinde dururken Arap medyası COVID-19 virüsünün ABD tarafından aşı satmak amacıyla üretildiğini ve bu durumu ABD’nin Çin’e karşı ekonomik ve psikolojik bir savaşı olduğunu iddia etmiştir. Medyada virüsün ortaya çıkış senaryolarının yanında birçok ülkeden aşı haberleri gelmeye başlamış ve medya da sıklıkla yer almıştır. Aşıların yan etkilerine dair yapılan çalışmaların kısa sürmesi ve aşı karşıtlarının ekranlarda ve sosyal medyada başlattıkları aşı karşıtlığı kampanyaları toplumu aşya karşı ön yargılı hale getirmiş ve insanlarda endişe yaratmış sonucunda ise aşı olanları distopik bir duruma sürüklemiştir (Karakaş vd., 2021).

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın hipotezini “yeni medyada COVID-19 haberlerinin sunumunda distopi içeren görsel imgeler kullanılmıştır” varsayımı oluşturmaktadır. Çalışmada haber üreticilerinin COVID-19 salgını ile ilgili haberlerde distopik imgelerden faydalandıkları varsayımının doğruluğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. COVID-19 salgın sürecinde yeni medya tarafından kullanılan distopik görsel imgelemler toplumun kendi dünyasında Covid-19’u nasıl tasavvur edeceğini belirlemede ve statükoyu destekleyebilmektedir. Bu nedenle çalışmada aşağıdaki sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

- COVID-19 imgeleri distopya ile nasıl ilişkilendirilir?
- Yeni medyada yer alan görsel imgeler COVID-19 salgınına nasıl yansıtılmaktadır?
- COVID-9 imgelerinin neden olduğu distopik ruh halleri ve distopik figürler nelerdir?

Çalışmanın evrenini yeni medyada yayınlanan COVID-19 haberleri oluşturmaktadır. Evreni temsilen dijital medya platformlarında yayın yapan haber ajanslarındaki COVID-19 haberlerinin görselleri örneklem olarak seçilmiştir. COVID-19'un pandemi olarak ilan edilmesinden günümüze kadar olan süreçte dijital haber platformlarında yayınlanan ve süreci en iyi yansıtan salgın haberleri amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiş ve bu haberlerin görselleri göstergebilim yöntemi ile yan anlam ve düz anlam bağlamında analiz edilmiştir.

GÖSTERGEBİLİM

Bu çerçevede çalışmada sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilim analiz yaklaşımı kullanılarak anlamın nasıl inşa edildiğine ilişkin yorumlamalar yapılmıştır. Her bir gösterge kullanılış amacı ve göstergeye yüklenen anlamlar açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. COVID-19 salgın sürecinde medyada kullanılan görseller Ronald Barthes'ın anlamlandırma tekniği ile distopik imgelerin ürettikleri anlamlar tespit edilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'ın düz anlam (denotatif) ve yan anlam (konotatif) kavramları boyutunda göstergebilimsel analiz metodu kullanılarak incelenmiştir. Göstergelerin iletişim sürecindeki anlamlandırmalarını ele alan göstergebilim görselin iki yönü olan "gösteren" ve "gösterilen" manaya odaklanmıştır (Çakı, 2018:66). Barthes'a göre, anlamlandırma "düz anlam" ve "yan anlam" olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Düz anlam, gerçek dünyadaki nesnenin zihinde oluşturduğu yansımayı ifade etmekte, yan anlam ise, göstergenin izleyici ile bulunduğu anda oluşan etkiyi ifade etmektedir ((Barthes, R., Rifat, M., & Rifat, 2009)

COVID 19 DİSTOPİK İMGELERİN GÖSTERGE BİLİMSEL ANALİZİ

Dijital medyada yapılan COVID-19 haber taraması neticesinde distopik COVID-19 imgelerinin medyada bir anlatı aracı olarak kullanıldığını ortaya koyan görseller tespit edilmiştir. Tespit edilen distopik COVID 19 imgeleri göstergebilim yönteminin düz anlam ve yan anlam ilkeleri ile yorumlanmıştır.

Resim 1. Korumalı Kıyafetli Sağlık Görevlileri ve COVID-19 Hastası
Kaynak: (URL-10).

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
N95 Maske Koruyucu Tulum Siperlik, Eldiven	Tıbbi maske, siperlik, koruyucu tulum ve eldiven giyen sağlık görevlileri.	Sağlık görevlilerinin giydiği koruyucu kıyafetler virüsün bulaş riskinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.
Yatan Hastalar	Yatakta yatan hasta.	Umutla tedavi olmayı bekleyen bir Covid 19 hastalarına ait bir imge. Sağlık çalışanlarının nefes almakta zorlanan hastayı tedavi etme mücadelesi.
Solunum Cihazı	Solunum sıkıntısı çeken hastalarda kullanılan tıbbi cihaz.	Entübe olan hastanın anlık durumunu gösteren bir ekran ve solunumu destekleyen cihaz imgesi hastalığın ne kadar şiddetli seyrettiğini göstermektedir.

COVID-19 sürecinde medyaya yansıyan ilk görüntüler maske, tulum, eldiven gibi tıbbi kıyafetler giyen sağlık çalışanları ile tedavi gören ve solunum sıkıntısı yaşayan COVID-19 hastalarının görüntüleri olmuştur. Gerek televizyon kanallarında gerekse dijital mecralarda yaygın olarak karşılaşılan birinci görselde sağlık çalışanlarının hastaları yaşatmak için verdiği mücadele virüsün tedavisindeki büyük sorunu gözler önüne sermektedir. Sağlık çalışanlarının giydiği maske, siperlik, tulum, gözlük, eldiven ve tulumlar virüse karşı önlem alındığını göstermektedir. Solunum cihazlarının aktif halde olması hastalığın solunum problemine neden olduğunu ve hastalığın ciddiyetini ve tedavideki zorluğunu göstermektedir.

Resim 2. Kaldırımda Yatan Ceset ve Diğer İnsanların Tutumu
Kaynak: (URL-11).

Tablo 2. Resim 2'nin Görsel İmge Analizi

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
N95 Maske Koruyucu Tulum Siperlik, Eldiven	Tıbbi maske, siperlik, koruyucu tulum ve eldiven giyen sağlık görevlileri.	Sağlık görevlilerinin giydiği koruyucu kıyafetler virüsün bulaş riskinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Sağlıkçıların korumalı kıyafetlerle bile cesede yaklaşmadığı düşünülmektedir.
Yerde Yatan Bir Erkek Bedeni	Sokakta yatan baygın ya da ölmüş COVID-19 hastası.	Virüs nedeniyle yol kenarında hayatını kaybeden insan görüntüsü virüsün ölümcül yönünü göstermektedir.
Bisikletli Kadın ve Erkek	Bisiklete binen kadın ve erkek.	Bisiklet süren adamın cesedin yanından geçerken duyarız kalmaması ve bisikletli kadının seyirci kalması insanların virüs kaynaklı ölümleri ne kadar kanıksadığını göstermektedir.
Kırmızı Kolon Kapalı Dükkânlar Gri Kaldırım	Kepenleri indirilmiş kırmızı kolon detayları olan kapalı dükkânlar ve boş kaldırımlar.	Salgın dolayısıyla iş yerlerinin kapandığı kaldırımların ise boş kaldığını gösteren görselde salgının ekonomiyi de olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Boş kaldırımlar insanların virüs korkusuyla dışarı çıkmadığı izlenimini oluşturmaktadır.

Medyada yer alan ve insanların hafızasına kazınan bir diğer görüntü ise cadde ve sokaklarda aniden yere yığılan ve virüsten dolayı ölen insan görüntüleri olmuştur. Görselde kaldırımında yatmakta olan maskeli bir erkek cesedi dikkat çekmektedir. 3. Görselde olduğu gibi bisikletli bir kadının yardım etmek yerine seyirci kalması ve erkeğin duyarsızca geçip gitmesi salgın korkusunun akıl almaz boyutlara ulaştığını, yardımseverlik duygusunun ise yerini bencillik duygusunun aldığını ve ölümün ne kadar kanıksandığını göstermektedir. Yardım etmek için gelen sağlık ekiplerinin yerde yatan kişiye korumalı kıyafetlere rağmen mesafeli durması virüsün bulaşma riskinin ne kadar yüksek olduğunu gözler önüne sermektedir. Savunmasız insanlar adeta potansiyel “ölümcül mikrop taşıyıcıları” olarak gösterilerek, yalnız ırkçılık ve nefret değil, aynı zamanda korku kültürünü de yaratmaktadır (Giritlioğlu, 2020).

Resim 3. Zorla Karantinaya Alınan insanlar.
Kaynak: (URL-12).

Resim 4. Karantinaya Alınan ve Mühürlenilen Bina Girişi
Kaynak: (URL-13)

Tablo 3. Resim 3 ve 4'ün Görsel İmge Analizi

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
Bina girişi Çelik kolon.	Çelik kolonla kapatılan bina girişi.	Binada korona virüs bulaşan insanların dışarıya çıkmaması için alınan bu önlem insanların zorla karantina kurallarına uydurulduğunu göstermektedir.
Mühür Çince Yazısı.	Mühürlenmiş bir bina girişi, binanın virüsten dolayı mühürlendiğini gösteren Çince yazı.	Bina içinde insanlar olduğu halde mühürlenmiş binanın girişindeki Görselin tamamı dikkatle incelendiğinde “Bu hane Wuhan’dan geldi, temas etmeyin.” Yazısı görülmektedir.
İzole Edilmiş Bir Sedye ve COVID-19 Hastası.	İzole edilmiş sedyede nakledilen COVID-19 hastası.	Sedyenin naylon bir materyal ile tamamen kapatılması, hastanın beyaz örtülere sarılması ve sağlık görevlilerinin korumalı kıyafetleri ve güvenlik görevlilerinin varlığı salgının yarattığı tehdidi göstermektedir.
Açık Kasalı Beyaz Bir Pikap ve Kasadaki Büyük Kutu.	Kutu pikabın kasasında ve görevliler tarafından kutunun içine sokulmaya çalışılan bir kadın.	Görselde karantina kurallarına uymayan bir kadının görevliler tarafından zorla karantinada tutmak amacıyla kutuya koydukları anlaşılmaktadır. Haberin videosunda kadının çılgınlıkları duyulmaktadır. Bu görselde karantina kurallarının ne kadar sert olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların karantina sürecini korkunç bir durum gibi algılamasına ve insanların karantinadan kaçması gerektiği algısı yaratmaktadır.

Çin hükümeti salgının merkez üssü olarak nitelendirilen Hubei eyaletinin Wuhan kentinde sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve çok sert önlemlerin alındığı karantina sürecine girmiştir. COVID-19 şüphesi taşıyan insanların zorla karantinaya alındığı görüntüler medyada hızlı bir şekilde yayılmıştır. Karantina kuralına uymayan yaşlı bir kadının sağlık görevlileri tarafından zorla bir kutuya koyulması ve bu esnada kadının çılgınlık ve yalvarışları medyada dehşet verici görüntüler başlığıyla sunulmuştur. Evlerin kapılarının çelik kolonlarla kilitlenmesi, insanların karantina sürecine bakış açısını şekillendirmiştir. Medyada sonuçları düşünülmeden servis edilen bu görüntüler insanların karantinadan, testten, tedaviden kaçmalarına neden olmuştur. Nitekim bu tür görsel imgeler insanlarda karantina distopyası oluşturmuş, karantinada bunalıma girip intihar edenler ve karantinadan kaçan COVID-19 hasta haberleri ana haber bültenlerinde sıklıkla yer almıştır. Yukarı-

daki her iki görselde COVID-19 virüsü kapmış veya şüpheli kişilerin zorla karantinaya alınma sürecini ifade etmektedir. Görsellerde en dikkat çekici unsurun kamyonet kasasına yüklenen kutunun, karantinaya alınması gereken bir insanın nakli için bir araç olarak kullanılmasıdır. Diğer görselde yer alan bir apartman kapısının çelik kolonlarla kilitlemesi karantina kurallarının ne kadar sert uygulandığının ve asıl olan tek gerçeğin virüsün yayılımını engellemek olduğunu ifade etmektedir. Dikkat çeken bir diğer unsur ise sedye üzerinde beyaz örtülerle ve naylon bir materyal içinde tamamen izole edilen kişinin nakil anıdır.

Resim 5. Markette Tuvalet Kâğıdı İçin Tartışan Kadınlar
Kaynak: (URL-14).

Resim 6. Yağmalanan Market Görüntüleri
Kaynak: (URL-15).

Resim 7. Markette Korunmalı Kıyafetlerle Alışveriş Yapan İnsanlar
Kaynak: (URL-16)

Tablo 4. Resim 5, 6, 7'nin Görsel İmge Analizi

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
Market Rafları Dolu Alışveriş Sepetleri.	Gıda ürünleri ile dolu market, reyon rafları, İçinde gıda ve tuvalet kâğıdı bulunan alışveriş sepeti	Görselde insanların yoğun şekilde alışveriş yaptığı özellikle de gıda reyonlarının boşaltıldığı ve sepetlerin dolu olduğu dikkat çekmektedir. Görsel aç kalma korkusunu gözler önüne sermekte ve insanları stokçuluğa yönlendirmektedir.
Alışveriş Yapan İnsanlar	Gıda ve hijyen ürünleri satılan bir markette alışveriş yapan maskeli ve maskesiz kişiler.	Görseller dikkatlice incelendiğinde alışveriş yapan kişilerin yüzlerindeki gerginlik ve tedirginlik ifadesi dikkat çekmektedir. Alışveriş yarışına girdiği görülen insanların ürünler için tartıştıkları görülmektedir.
Tuvalet Kâğıdı.	Mor desenli birkaç paket tuvalet kâğıdı.	Görselde tuvalet kâğıdı için birbirine şiddet uygulayan kadınların verdiği mücadele görülmektedir. Salgında en çok tüketilen ürünlerden biri olması ve kısa sürede rafların boşaltılması insanlarda hijyen tedirginliğinin ciddi boyutlarda olduğu algısı oluşturmaktadır.
Portakal	Portakal alışverişi yapan bir çift.	Her yerde virüsün bulunma ihtimaline karşın bazı insanların güvenlik önlemlerine önem verdiği anlaşılmaktadır. Virüsün etkisini azaltmaya yardımcı olabilir ümiyle içeriğinde bolca c vitamini bulunan portakal gibi meyvelere yönelmelerin olduğu görülmektedir.

Virüsün görüldüğü ülkelerde sokağa çıkma yasaklarının getirilmesiyle birlikte insanların marketleri yağmalama görüntüleri de medyaya yansımaya başlamıştır. Bu görüntüler insanlarda virüs korkusunun yanı sıra aç kalma korkusunun da eşlik ettiğini göstermiştir. Tuvalet kâğıtlarının karaborsaya düştüğü ve kavgalara neden olduğu görüntüler, boşaltılmış yiyecek, içecek reyonlarının görüntüleri günlerce medyada yer almıştır. Bu imgeler dünyada domino etkisi yaratarak birçok insanı yiyecek ve içecek stoku yapmaya yöneltmiş, marketlerin yağmalanmasına neden olmuş, insanlarda temel ihtiyaçlarını giderememe ve aç kalma korkusunun oluşturduğu distopik bir dünya yaratmıştır. Görsellerde maskeli insanların boşalttığı market reyonları ve maskesiz kadınların alışveriş arabasına yüklenmiş olan tuvalet kâğıtları için kavga ettiği detaylar dikkat çekmekte, insanların psikolojisinin geldiği noktayı ifade etmektedir. İnceoğlu (2020), haberlerde “ölümcül”, “harap,” “korkunç” gibi sıfatlardan kaçınılmalı, gereksiz, abartılı veya manipülatif grafiklere ve fotoğraflara yer verilmemesi gerektiğini, panik yaratmanın dilde ve resimlerde kaygıyı artırabildiğini ifade etmektedir. Örneğin boş süpermarketlerdeki adeta yağmalanmış algısı yaratan görüntülerin gerginlik ve gereksiz paniğe yol açmaktadır (İnceoğlu, 2020: 634).

Resim 9. İtalya'da Hastalar Sokaklara Yatırılırken

Kaynak: (URL-17).

Resim 10. İspanya'da Hastalar Yerlerde Yatarken
Kaynak: (URL-18).

Tablo 5. Resim Görsel İmge Analizi

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
Sokağa Taşınan Hasta ve Sedyeler.	Hastane içinde olması gereken sedye ve hastaların sokaklara taşındığı görsel.	Görselde hastanelerin COVID-19 hastaları ile tamamen dolduğu anlaşılmaktadır. Yataklı hastaların bile sokaklara taşınması izlenimi sağlık sisteminin çöktüğü insanların tedavi görmekte çok zorlandığı algısı oluşmaktadır.
Hastane Koridoru ve Yerde Yatan Hastalar.	Hastane odalarına sığmayan COVID-19 hastalarının koridor yerlerinde yattığı görsel.	Bu görselde de tedavi olmak isteyen COVID-19 hastalarının yoğunluğu gözlemlenmektedir. Öyle ki tüm hijyen kuralları hiçe sayılarak hastalar çaresizce yerlerde yatmaktadır. Bu görsellerde sağlık sistemin salgın karşısında sekteye uğradığını ifade etmektedir.

Çin, ABD, Fransa, İspanya, İtalya, İngiltere, İran ve Rusya gibi ülkelerde vaka ve ölüm sayılarının görülmemiş bir şekilde artması sağlık sistemlerini durma noktasına gelmiştir. Güney Kore, Çin, Tayvan ve Singapur gibi ülkeler COVID-19 virüsünü ciddiye almış ve kısa sürede sert önlemler alarak virüsün yayılmasını kontrol altına almış, salgın yönetiminde başarılı ülkeler olarak gösterilmiştir. Virüs önemli olmayan, ilk açıklamalarında sürü bağışıklığını destekleyen ve hiçbir önlem almayan ülkelere kısa sürede ölüm sayılarında ve vaka sayılarında rekor artışlar gelmiş ve ülkelerin sağlık sistemlerinin çöktüğünü gösteren görsel imgeler medyaya servis edilmiştir. Hastane kapasitelerinin dolması nedeniyle hasta yataklarının ve hastaların sokaklara taşındığı, farklı hasta servislerinin boşaltıldığı, spor salonlarının COVID-19 tedavi merkezlerine dönüştürüldüğü, hastaların hastane koridorlarında yerlerde yattığı görüntüler hızlı bir şekilde medyada yer almıştır.

Resim 11. Yaşlı Bir Kadının ve Camın Arkasındaki Çocukla İletişimi,
Kaynak: (URL-19).

Resim 12. Maske Taktığı Ayıcığı İle Sokağı İzleyen Karantinadaki Bir Çocuk
Kaynak: (URL-20).

Resim 12. Salgın Sürecinde Yüz Yüze Eğitim Almaya Çalışan Çocuklar
Kaynak: (URL-21).

Tablo 6. Resim 10, 11, 12'nin Görsel İmge Analizi

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
Kalp İşareti Yapan Küçük Çocuk.	Elleriyle pencerenin diğer tarafındaki yaşlıya kadına kalp işareti yapan çocuk.	Görselde küçük çocuk karantinadaki yaşlıya kalp işareti yaparak sevgi gösterisinde bulunarak destek olmaya çalışmaktadır. Salgının yaşlılar ve çocukları da birbirinden ayırdığı anlaşılmaktadır.
Maskeli Yaşlı Kadın.	Ellerini kalbinin üzerine koyan maskeli yaşlı kadın.	Görselde kendisine kalp işareti yaparak sevgisini ve desteğini hissettirmeye çalışan küçük çocuğa karşı yaşlı kadın, ellerini kalbinin üzerine getirerek sevgi ifadesi göstermiştir. Pembe kazaklı yaşlı kadının yüz ifadesi incelendiğinde sevinç, hüznün, endişe ve umut dolu duyguların yüzüne yansıdığı hissedilmektedir. Yaşlılara ait bu türden hüznü görsel imgeler sıklıkla medyada yer almıştır.
Pencere	Çocuk ve yaşlıyı Çocuk ve dış dünyayı birbirinden ayıran pencere.	Salgının karantina görsellerinde ön plana çıkan nesnelere biri pencere ya da cam kapılar olmuştur. Karantinada olan herkes dışarıyı ya da sevdiklerini pencereler arkasından izlemek zorunda kalmıştır.
Maskeli Küçük Erkek Çocuk.	Pencereden dışarıyı izleyen maskeli küçük çocuk.	Karantina sürecinde evlerde mahsur kalan çocukların durumunu özetleyen ve salgının simge görsellerinden biri olmuştur. Arkadaşlarına hasret kalan çocuklarda hüznün ve endişeli bekle-yişler aylarca sürmüş, çocuklarda psikolojik ve birçok probleme yol açmıştır.
Maskeli Oyuncak Ayıcık.	Çocuğun elinde maskeli ayıcık.	Görseldeki küçük çocuk ayıcığına maske takmış ve çocuk ruhuyla onu da salgından korumaya çalışmıştır. Görselde çocukların temiz kalbi ve masumiyet duygusu ön plana çıkmaktadır.
Okul Bahçesi Maskeli Çocuklar.	Okul bahçesinde Renkli sandalyelere oturmuş maskeli çocuklar.	Salgın sürecinde birçok ülkede önlem olarak eğitim öğretimde çevrimiçi eğitime geçilmiştir. Vaka sayılarının azaldığı dönemlerde yüz yüze eğitime geçilmiştir. Yüz yüze eğitimin gerçekleştiği bir okuldan alınan bu görselde önlem olarak açık havada ve maske mesafe kuralının uygulandığı görülmektedir. Görselde salgının çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi yüzlerindeki ifadeden hissedilmektedir.

Renkli Sandalyeler ve Halkalar.	Halkalar içindeki Renkli sandalyelere oturan ve ders dinleyen maskeli çocuklar.	Salgın sürecinde okula devam etmeye çalışan öğrencilerin yer aldığı görselde önlem amacıyla kurallar getirilmiş ve çocuklar da bu kurallara uymaya çalışmıştır. Aralarındaki mesafeye rağmen renkli halkalar ile bireysel alanları sınırlandırılan çocuklar hallerinden pek de memnun görünmüyor. Okulun açılmasına ve arkadaşlarına kavuşmalarına rağmen aralarına giren mesafe maske kuralları devam etmiştir.
--	---	--

Salgının ilk yayılım aşamasından itibaren yaşlı bireylerde gençlere ve çocuklara oranla yüksek riskli olduğu anlaşılmıştır. Özellikle yaşlı bakım evlerinde ölü sayısının yüksekliği medyada sıklıkla işlenmiştir. Bu durum karantina önlemini uygulayan birçok ülkede yaşlılara sert karantina kurallarının uygulanmasına neden olmuş ve yaşlıların aylarca karantinada kalmasına neden olmuştur. Medyada günlük COVID-19 vaka, ağır hasta ve ölüm oranlarının açıklandığı tablolarda 65 yaş üstüne ve kronik hastalıklara salgının başından beri sürekli olarak vurgu yapılmıştır.

“Hayatını kaybedenlerin % 80’i 60 yaş üstü, Yoğun bakım hastalarının % 70’i 60 yaş üstü ve kronik hastalıklar” şeklindeki açıklamalar, tedbir ve yasaklar kapsamında evlerinde bunalmış yaşlılar üzerinde ruh sağlığı problemlerine neden olmuştur (İnceoğlu, 2020: 633). COVID-19 salgınında eğitim sistemine çok büyük darbe vurmuştur. Virüsün yayılımını engellemek amacıyla birçok ülke tüm kademelerde ilk olarak okullara ara vermiş, teknolojik alt yapısı uygun olan ülkeler online eğitime geçmiştir. Çocuklar çok uzun bir süre eğitimden, okullarından, arkadaşlarından uzak kalmış evlere kapanmak zorunda kalmışlardır. Vaka sayılarında azalma yaşayan ülkeler okulları açma girişiminde bulunmuş ancak vaka sayılarında tekrarlayan artışlar nedeniyle okulları tekrar kapatmıştır. Okulların açık kaldığı dönemde çocuklar maske, hijyen ve mesafe kurallarına uymak zorunda kalmışlardır. Okulların açık kaldığı sürede birçok aile virüs korkusundan çocuklarını okula göndermemiştir. Tüm zamanını evde karantinada geçiren çocuklar dijital dünyaya ciddi şekilde maruz kalmış ve bağımlı hale gelmiştir.

Resim 13. Rusya'da Toplu Mezar ve Defin Görüntüsü
Kaynak: (URL-22).

Tablo 7. Resim 13'ün Görsel İmge Analizi

Gösterge	Düz anlam	Yan anlam
İçi Ceset Dolu Tabutlar.	Üst üste dizilmiş Tahta tabutlar	Görselde COVID 19 virüsüne maruz kalarak vefat eden kişilerin defin işlemlerinin yapıldığı görülmektedir. Vefat sayısının fazla olmasından dolayı toplu mezarlar açılmış tabutlar üst üste yerleştirilmiştir. Bu görseller salgında ölüm riskinin ne kadar güçlü olduğunu belgelemektedir.
Toprak ve Kepçe.	Kepçe ile açılmış büyük çapta mezar çukurları.	Görselde toprak detayı dikkat çekmektedir. Ürkütücü derinlikteki mezar görüntüsü cesetlerin bile salgın açısından ne kadar risk oluşturduğunu ifade etmektedir.
Defin İşlemi İçin Görevli Korumalı Kıyafetli İnsanlar.		Defin işleminde sadece korumalı kıyafetler giyen görevlilerin varlığı dikkat çekmektedir. COVID cenazelerinin defin işlemlerinde hiçbir yakının alınmaması, sadece görevli kişiler tarafından defnedilmesi de salgın sürecinin en acı olaylarından biri olmuştur. İnsanların en sevdiklerinin cenazesinde bulunamama ihtimalleri insanları salgının üzücü sonuçlarından biridir.

Rusya, gibi birçok ülke salgının getirdiği ölümler karşısında çaresiz ve aciz kalmış, cesetleri gömmek için mezar alanları aramaya başlamıştır. Yeterli alan olmadığına ise resim 14’te görüldüğü gibi cesetlerin toplu mezarlara üst üste gömüldükleri ortaya çıkmıştır. Sürecin en dramatik yönlerinden biri ise insanların CO-VİD-19’dan dolayı hayatını kaybeden yakınlarının cenazelerine katılamamaları olmuştur. İnsanlar annelerini, eşlerini, çocuklarını kaybetmiş, son yolculuklarında yanlarında olamamanın acısını yüreklerinde hissetmiştir. Cenazelerin defin işlemlerini özel korumalı kıyafetli kişilerin yapması, virüsün bulaşma hızını ve kolaylığını göstermektedir.

Salgın nedeniyle alınan önlemler kapsamında birçok ülke kendi sınırları içinde bazı yasaklar getirmiştir. İnsanların fiziksel temasını azaltmak amacıyla “Evde kal” çağrıları yapılmış ve insanların gönüllü olarak evlerinde kalmaları istenmiştir. Bu çağrıların yeterli olmadığı durumlarda ise kısmi ya da tam zamanlı sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Yasaklar sonucunda şehirler, meydanlar ve sokaklar boşalmıştır. Doğal yaşamlarında yiyecek bulamayan hayvanlar sokaklarda yiyecek aramaya başlamıştır.

Resim 14. İlk Korona Virüs Tablosu

Kaynak: (URL-23).

Türkiye’de sağlık bakanlığı tarafından yayımlanan ilk vaka tablosu olarak hafızalara kazınan görsel, salgın boyunca ekranlardan neredeyse hiç düşmemiştir. 11 mart 2020’de Türkiye’de ilk vakanın açıklanmasının ardından 27 Mart 2020 de ilk Koronavirüs tablosu yayımlanmıştır. Akşam haberlerine doğru yayımlanan tablo günlük vaka sayısı, test sayısı, vefat sayısı, iyileşen hasta sayısı, entübe edilen kişi sayısı gibi bilgileri içermektedir. Toplumun merak ve endişeyle beklediği ve takip ettiği tabloda veriler gün geçtikçe artmaya başlamış, verilerin artış ve düşüşüne bağlı olarak farklı önlemler alınmıştır. Vaka ve vefat sayılarındaki yükselişlerin yer aldığı bu üzücü tablo hafızalarda yer edinmiştir.

MART 2023	
VAKA SAYISI	31.054
VEFAT SAYISI	85
TOPLAM VAKA SAYISI	17.232.066
TOPLAM VEFAT SAYISI	102.174

Resim 15. Sağlık Bakanlığı (Taraından Paylaşılan Son Korona Virüs Vaka Tablosu **Kaynak:** (URL-24).

Sağlık bakanlığı bir süre sonra günlük vaka tablosu yayımlamayı bırakmış bunun yerine haftalık, aylık vaka tablosu şeklinde kendi web sitesinde yayımlamaya başlamıştır. En son vaka tablosunu ise Mart 2023'te Şubat ve Mart ayının vaka tablosun açıklamıştır. İki vaka tablosundaki veriler kıyaslandığında salgının olumsuz etkisi net bir şekilde anlaşılmaktadır. 27 Mart 2020 de yayımlanan ilk vaka tablosunda toplam vaka sayısı 2069 iken son vaka tablosunda 5698'dir. İlk tabloda vefat sayısı 92 iken son tabloda 102.174'tür. Dünya Sağlık Örgütü'nün 20 Ağustos 2023 verilerine göre dünya genelinde toplam COVID 19 vaka sayısı 769.806.130, toplam vefat sayısı ise 6.955.497'dir (URL 25). Yine DSÖ'ne göre Türkiye'de ise 3 Ocak 2020 ile 16 Ağustos 2023 tarihleri arasında 101.419 vefat ile 17.004.677 doğrulanmış COVID-19 vakası olmuştur (URL-26). Salgınla mücadele kapsamında dünyada birçok ülkede aşı çalışması yapılmış ardından aşı kampanyaları başlamıştır. Ekranlardaki COVID-19 vaka tablosunun yerini artık COVID-19 aşı tabloları almıştır. Dünya genelinde 19 Ağustos 2023 tarihi itibarıyla toplam 13.499.865.692 doz aşı uygulaması yapılmıştır (URL-27). Türkiye'de ise 28 Ocak 2023 tarihi itibarıyla toplam 139.694.693 doz aşı yapılmıştır (URL-28). Dünyada her ülke istediği zamanda istediği miktarda aşıya ulaşamamıştır. Günümüzde aşılama ve aşıların olası yan etkileriyle ilgili tartışmalar devam ederken Corona Virüse bağlı alt varyant virüs haberleri, maymun çiçeği virüsü gibi birçok virüs haberleri sürekli medya da dolaşıma girmiş hala da dolaşıma devam etmektedir.

SONUÇ

COVID-19 pandemisi birçok ülkeyi ve milyonlarca insanı etkisi altına almış, ülkeleri kaosa, ekonomik krizlere ve etkileri uzun yıllar sürecek olan toplumsal krizlere neden olmuştur. Virüsün ve etkilerinin bilinmezliği salgının insanlar tarafından merak edilmesine ve enformasyon edinme isteğinin artmasına neden olmuş ve medyanın konuyla çok daha yakından ilgilenmesine yol açmıştır. Medya COVID-19 salgını süresince salgınla ilgili elde edilen enformasyonları ve tüm

gelişmeleri anlık olarak insanlara aktarmış ve salgın yönetimine önemli katkılar sağlamıştır. Medyanın bu süreçte COVID-19 virüsü ile ilgili gelişmeleri topluma ne şekilde aktardığı araştırılması gereken önemli bir konu olarak nitelendirilmiştir. Çalışmanın amacı COVID-19 haberlerinin dijital medyada hangi görsel imgelerle kurgulandığı ve haberlerde distopik imgelerin kullanılıp kullanılmadığı gerçeğini ortaya koymaktır. Çalışmanın evrenini yeni medyada yayınlanan COVID-19 haberleri oluşturmaktadır. Evreni temsilen dijital medya platformlarında yayın yapan haber ajanslarındaki COVID-19 haberlerinin görselleri örneklem olarak seçilmiştir. COVID-19'un pandemi olarak ilan edilmesinden günümüze kadar olan süreçte dijital haber platformlarında yayınlanan ve süreci en iyi yansıtan salgın haberleri amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiş ve bu haberlerin görselleri göstergebilim yöntemi ile yan anlam ve düz anlam bağlamında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularda salgına neden olan virüsle ilgili birçok haberin “distopik görsel imgelerle kurgulandığı” varsayımı doğrulanmıştır. Analiz edilen 14 haber görselinde virüsün hızlı bulaşıcı etkisi ve ölümcül etkilerini çağrıştıran imgeler tercih edilmiştir. Görsellerin birçoğunda maske, siperlik, korumalı kıyafetler, karantinaya alınan kişiler, mutsuz insanlar, hastalar, cesetler, tabut ve toplu mezarlar, hastane ekipmanları gibi distopik imgelerin kullanıldığı görülmüştür.

Sosyal medyada daha fazla tık almak amacıyla ya da geleneksel medyada daha fazla reyting almak amacıyla paylaşılan distopi içeren görsel imge ve haberler insanlarda korku üreterek bireyleri kaosa ve karamsarlığa sürükleyebilmektedir. İnceoğlu'nun ifadesi ile “Salgının yıkıcı etkilerinden dolayı zaten ruhsal, fiziksel ve sosyal yönden olumsuzluklar içinde olan toplumun bir de medyanın dezenformasyonuna maruz kalması salgın yönetimini olumsuz yönde etkilemiş, yanlış bilgilendirme, kafa karıştırıcı veriler ve sahte haberler şüphesiz kamu güvenliği ve sağlığı için açık ve mevcut bir tehlike oluşturmuştur. Dengesiz ve sansasyonel sağlık haberciliğine bir de önyargılarımızı ve empati yokluğunu eklediğimizde, savunmasız insanlar adeta potansiyel “ölümcül mikrop taşıyıcıları” olarak gösterilerek, yalnız ırkçılık ve nefret değil, aynı zamanda korku kültürü de tetiklenmiş olur” (İnceoğlu, 2020).

Salgın sürecinde her yaşta insana kolaylıkla ulaşabilen medyada sansasyonel, endişe verici, kaosa, paniğe, kaygı bozukluğuna ve karamsarlığa kısaca insanları distopik bir dünyaya sürükleyebilecek her türlü içerik, imge ve söylemden kaçınılmalıdır. Çalışma kapsamında medyada paylaşılan salgın sürecine ilişkin incelenen distopik imgeler ölümcül, korkunç, dehşet verici gibi sözcüklerle nitelendirilmiş ve görsel imgelerin etkisinin daha da arttırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Yetkililerin salgın ve doğal afet gibi dönemlerde sosyal medya ve geleneksel medyada yer alan söylem ve imgeleri denetim altına alması, insanlara ulaşabilecek her türlü içeriğin kontrol altına alınması insanların ruhsal sağlığı açısından ve salgın yönetimi açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies*, 12(4), 76–90.

Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 422-444

Barthes, R., Rifat, M., & Rifat, S. (2009). Göstergibilimsel Serüven. Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, R. (1993). Barthes, R. Göstergibilimsel Serüven (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Becan, C. (2019). Reklamcılıkta Distopya Gerçeği: Reklamlara Yönelik Bir Çözümleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 147–170.

Booker, K. M. (2012). Booker, K. M. “Ütopya, Distopya, Toplumsal Eleştiri.” *Notus Dergisi*, 36, 35–46.

Burton, G. (1995). Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş. Alan Yayıncılık.

Çakı, C. (2018). “Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitinglerine Ait Fotoğrafların Göstergibilimsel Analizi.” *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 59-79.

Demir, F., & Arvas, A. (2020). Küresel Romanda Üstopya Söylemine Bir Örnek: Margaret Atwood’un Antilop Ve Flurya Adlı Eseri. *International Journal Of Languages’ Education And Teaching*, 8(3).

Doruk, Ö. Ş. (2018). Hakikat Ötesi Dönemde Doğrulama Platformları: Teyit. Org Örneği [Verification Platforms In The Post-Truth Era: Teyit. Org Sample]. In *The Role Of Communication In A Transforming World International Symposium.*, 151–163.

Dubi, Y. B. (2020). A Narratology Of Dystopia During COVID-19: A Discourse In Social Media. *Journal Of Narrative And Language Studies*, 8(14), 64–79. Gordin, M. D., Tilley, H., & Prakash, G. (Eds.). (2010). *Utopia/Dystopia: Conditions Of Historical Possibility*. Princeton University Press.

Hasöksüz, M., Saraç, F., & Yıldırım, M. (2020). COVID-19: Virüsün Özellikleri Ve Kökeni. *Türkiye Klinikleri Yayınevi*.

İnceoğlu, Y. (2020). Covid-19 Pandemisi Ve Medya. *TTB Covid-19 Pandemisi*, 6, 632–643.

Karanfiloğlu, M., K. N. (2020). İletişimin Dijitalleşmesi: Pandemi (COVID-19) Ve Enformasyon Teknolojileri. Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 87–99(42).

Karakaş, O., & Doğru, Y. B. (2021). Covid-19 Aşlarına Yönelik Üretilen Yeni Medya İçeriklerinin Post-Truth Kavramı Bağlamında Analizi. Asya Studies, 5(16), 163-182.

Özdemir, D., & ARPACIOĞLUS., (2020). Sosyal medya kullanımı, sağlık algısı ve sağlık arama davranışının koronavirüs korkusu üzerine etkisi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12, 364-381.

Şentürk, L. (2020). “Pandeminin Patafiziği” Pandemi; Ütopya İle Distopya Ara Kesitinde Mi, Yoksa Heterotopyanın Bizatihi İçinde Mi? İstanbul: Tasarım Rehberleri (Sayı 3).

Tan, F. Ç. (2010). Sam Shepard Oyunlarında Distopik Olan. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Anabilim Dalı.

Yılmaz, M., & Candan, F. (2020). Pandemi İnfodemiye Medyada COVID-19’un Seyri Üzerine Bir Değerlendirme. Journal of Cyprus Studies, 21(46).

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Distopya>. (Erişim Tarihi: 14.09.2023)

URL-2. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ütopya>. (Erişim Tarihi: 14.09.2023)

URL-3. <https://bilimkurulu.yeniyuzyil.edu.tr/covid-19-salgini-ve-ruh-sagligi-uzerine-etkileri/>, 2020. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-4. <https://bilimkurulu.yeniyuzyil.edu.tr/covid-19-salgini-ve-ruh-sagligi-uzerine-etkileri/>, 2020. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-5 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pandemi>, 2020. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-6 <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, 2020. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-7. [Saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html). (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-8. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, 2020. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-9. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses>, 2020. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-10. <https://www.aa.com.tr/tr/kategori-sayfasi-manset/turkiyenin-koronavirusle-mucadelesinde-son-24-saatte-yasananlar/2042088>. (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

URL-11. <https://www.haberler.com/vuhan-da-sokak-ortasinda-olen-bir-adam-bulundu-12873337-haberi/>. (Erişim Tarihi: 14.10.2022)

URL-12. <https://www.haberturk.com/cin-de-koronavirus-nedeniyle-evlerin-mu-hurlendigi-iddiasi-2567856>, <https://www.haberler.com/cin-de-zorla-karantina-altina-alinan-kadinin-12894295-haberi/>. (Erişim Tarihi: 14.10.2022)

URL-13. <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-haberi-coronaviru-sunun-cikis-noktasi-wuhandan-vahim-goruntuler-41434506>. (Erişim Tarihi: 14.10.2022)

URL-14. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-koronavirus-dun-yayi-sardi-fransada-bir-turk-hayatini-kaybetti-vaka-sayisi-102-bine-dayandi-6160447/2>. (Erişim Tarihi: 14.10.2022)

URL-15. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/son-dakika-dun-macron-acikladi-fransa-yeniden-karisti-41648977>. (Erişim Tarihi: 14.10.2022)

URL-16. <https://www.atlasdergisi.com/gundem/distopyanin-adi-covid-19-albert-camusnun-vebasindan-corona-viruse.html>. (Erişim Tarihi: 14.10.2022)

URL-17. İtalya'da koronavirüs hastaları sokaklarda, cenazeler koridorlarda yatıyor - Son Dakika. (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-18. Son dakika haberi: Corona virüs İspanya'yı vurdu! Hastalar yerlerde yatıyor - Dünyadan Haberler (hurriyet.com.tr). (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

UR-19. Düzen Laboratuvarlar Grubu | YAŞLILAR VE COVID-19 ENFEKSİYONU (duzen.com.tr). (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-20. <http://www.nuhunmerkezi.com/covid-19-surecinin-cocuklar-uzerindeki-psikolojik-etkileri/>. (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-21. Covid-19'un çocukları nasıl etkilediğine dair ilk araştırmanın sonuçları yayımlandı (birgun.net). (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-22. <https://www.memurlar.net/album/18375/korona-virus-toplu-mezar-adasi.html>. (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-23. Sağlık Bakanlığı'nın günlük koronavirüs tablosuna nasıl ulaşılır? - BBC News Türkçe. (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-24. <https://covid19.saglik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-25. <https://covid19.who.int/table> .

URL-26. <https://covid19.who.int/region/euro/country/tr> . (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-27. <https://covid19.who.int/> . (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-28. (<https://covid19.who.int/region/euro/country/tr>). (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

URL-29. <https://bilimkurulu.yeniyuzyil.edu.tr/covid-19-salgini-ve-ruh-sagligi-uzerine-etkileri/>